

Олег Соловей

НЕВІДОМИЙ ЛЕОНІД ЛИМАН

*Доля мертвих письменників у нас
не відрізняється істотно від долі живих.*

Юрій Шерех

Стаття присвячена творчості Леоніда Лимана, українського письменника в еміграції, і акумулює доступні на сьогодні відомості з його творчої та людської біографії. На матеріалах спогадів сучасників і поодиноких статей про творчість письменника здійснюється спроба реконструкції цілісного образу цього ще й досі по-справжньому не вивченого поета й прозаїка української еміграції.

Ключові слова: еміграція, біографія, лірика, ліричний мотив, проза.

Постать письменника Леоніда Лимана лишається майже невідомою сучасному читачеві, а фахівці згадують “Повість про Харків” [16] і, можливо, декілька віршів, – оце, власне, і все. Його ґрунтовна неprisутність в актуальному українському культурному просторі виразно засвідчена відсутністю енциклопедичної статті про письменника в третьому томі УЛЕ, де вона, за логікою, мала би бути [29]. Традиція певної неуваги або й відвертої ігнорації постаті Л. Лимана започаткована не сьогодні. У відомій статті, окремо присвяченій поезії та прозі Л. Лимана, В. Державин писав про цей дивний факт ще 1952 р.: “Незважаючи на цілком одноголосну високу оцінку з боку літературної критики (і то найвідмінніших напрямів, – здається, сам лише Є. Маланюк зазнав за останні роки на еміграції такої одностайної хвали), поетична творчість Л. Лимана лишається й досі сливе неприступною ширшим читацьким колам: про суцільне видання його віршів, розпорошених по різних, почасти циклоstileвих, альманахах,

журналах і газетах – віршів, зрештою, аж ніяк не численних (досі опубліковано 25–30 поезій) – не було й мови, так само, як і його епохальна для нашого письменства на еміграції прозова “Повість про Харків” марно пролежала два з чимсь роки в шухляді одного дуже “революційного” видавництва, яке начебто особливо дбало про письменницькі інтереси “молодих талантів”. Це не повинно дивувати: наша емігрантська преса лише продовжувала тим самим найсумніші традиції т. зв. “культурного відродження 20-их років” (під советами), яке, будучи справді ренесансом поезії в характері київського неокласицизму, поза цим останнім та спорідненими з ним течіями сягло в свій час справжнього рекорду у висуванні галасливих і по-плебейському обмежених та самозакоханих “висуванців” і рівно ж у замовчуванні правдивих майстрів літературного слова (згадати хоча б Євгена Плужника). Особливо фатальну роль щодо того відіграло на еміграції об’єднання українських письменників МУР, яке, претендуючи на монопольне керівництво літературним процесом, насправді через політиканство та нерозбірливі амбіції своїх лідерів систематично дезорієнтувало і деморалізувало наше красне письменство безґрунтовними містифікаціями про т. зв. “національно-органічний стиль”, до якого сливе автоматично зараховувалось кожного, хто не соромився бити чолом його винахідникові (у цьому випадку маємо гострий і не зовсім справедливий випадок проти Ю. Шереха та двох інших очільників МУРу, – В. Домонтовича

й І. Костецького. – О. С.). <...> Отак трапилось, що побіжно хвалена чи не всіма літературними критиками лірика Л. Лимана навіть жодної присвяченої їй критичної статті ніде не удостоїлась. Вже замовлена для “Української Трибуни” (Мюнхен) восени 1947 р. стаття про поезії Л. Лимана була згодом відхилена через те, що Л. Лиман десь у пресі гостро висловився про безпардонне хазяйнування “партійних політруків” у редакції літературно-мистецького двомісячника “Арка” (цей журнал очолював Ю. Шерех, і в ньому, треба додати, було надруковано чотири поезії Л. Лимана, які у своїй статті цитує, зокрема за “Аркою”, В. Державин. – О. С.). Хіба це не характеристичне?” [6, с. 251–252].

Майже риторичне питання, яким В. Державин завершує слово про поезії Л. Лимана, віддзеркалює передовсім непрості перипетії міжгрупових і міжособистісних стосунків в українській літературі на еміграції. Так, сам В. Державин гостро конфліктував із Ю. Шерехом, піддаючи серйозним сумнівам і всіляко висміюючи намагання останнього сформулювати теорію “національно-органічного стилю”. Своєю чергою, Ю. Шерех ще до створення МУРу, в грудні 1945 р., заповзівся оскаржити центральну гіпотезу В. Державина про тотальний і єдино перспективний для української поезії неокласицизм. У щоденнику А. Любченка зустрічаємо такий запис від 11 липня 1944 р.: “Приїздив днями Ю. Шевельов. Багато з ним говорив. Він щойно з Берліну. Готується виступити проти цілковитого неокласицизування укр. поезії останніх десятиріч, що запанувало як погляд-домінанта, в галицькій дійсності. Я, власне, зачепив цю тему, а він зраділо підхопив її, кажучи, що має вже низку приготованих статів. Цікаво збіглись думки!” [40, с. 237]. А в мемуарах Ю. Шевельова знаходимо додаткові пояснення щодо літературних друзів і ворогів Лимана: “Коли я нагадав йому (мова про Богдана Нижанківського. – О. С.) про поезію Леоніда Лимана, що була в редакційному портфелі, він заявив, що Лиман умістив десь шкідливу статтю про “Арку”, а до того ще в розмові з кимсь назвав його, Нижанківського, “сволочтю”, а тому Лимана вигнали з “Трибуни” і не місце йому в “Арці”. Я нічого йому не відповів, але в розмові з начальством зажадав, щоб Лиман був сталим співробітником, а Нижанківського щоб виведено зі складу редакції. Що і зроблено – я таки був самодержцем” [32, с. 201]. Як би там не було, але поезія Л. Лимана, в певному сенсі, примирила всіх – і В. Державина, і Ю. Шереха, і В. Домонтовича: помітно різні, всі вони сходились на тій думці, що Л. Лиман – це найбільша надія української еміграційної поезії.

Про життя письменника Л. Лимана й сьогодні відомо небагато. Попри те, що впродовж останнього десятиріччя можна констатувати помітне зацікавлення його творчістю, зокрема, в ювілейні роки (див. [8–10; 14; 15; 17–20; 23; 26; 27; 41]). Образ Лимана – літературного дивака і принципового самітника, що постає в другому томі мемуарів Ю. Шевельова [32], – також чимало додає до наших сьогоднішніх можливостей у рецепції життя і творчості цього письменника. По-своєму актуалізує мало знану особу літератора й том вибраних праць В. Державина, що з’явився в середині 2000-х і містить окрему статтю про нього. Останнім часом на решті з’явилася принаймні якась інформація про Л. Лимана в електронних ресурсах [14; 15; 41]. Зусиллями Р. Доценка, популяризатора творчості Л. Лимана, та УВАН (США) видано книгу поетичних і прозових творів письменника “Пам’ять” (2002) [20], а також однойменну аудіокнигу (2010) [21], у якій актор І. Мурашко начитує 59 поезій Лимана і його “Повість про Харків”.

По суті, немає жодних документальних свідчень, які б дозволяли відтворити наукову біографію Л. Лимана. Відомості про його життєвий шлях аж надто дискретні, фрагментарні й не підперті, як було вже сказано, жодними документами. Відомо, що народився майбутній митець 13 серпня 1922 р. (В. Державин хибно вказує 1920 р. [6, с. 244]) у селі Малі Сорочинці на Полтавщині, в родині священика. Батько його був репресований і рано загинув. За якихось трагічних обставин рано пішла з життя й мати, тож хлопець залишився сиротою. На початку 1930-х, у страшні голодні роки, він вижив завдяки односельцям, яким усе наступне життя був удячним і намагався допомагати, надсилаючи з Нью-Йорка посилки з ліками, виконуючи інші дрібні прохання земляків тощо (див. [41]). У 1939–1941 рр. навчається в Харківському учительському інституті. Тоді ж, імовірно, почав виступати з віршами. У часи німецької окупації співпрацює з харківською газетою “Нова Україна”, друкує там кілька своїх поезій (зокрема вірш “Україні” [10]). Подорожує (напевно, за завданням редакції, бо в усіх інших випадках це було б доволі складно та небезпечно) Україною: відвідує Одесу, Миколаїв, Вінницю. У Краматорську на Донеччині, можливо, навіть певний час мешкає. Утім, це так само могло бути ще до харківського періоду його життя або й навпаки – після нього: восени 1941-го (принаймні, саме до такої версії схиляє відомий вірш Л. Лимана “Краматорськ” (1947), у якому відбито реалії 1941 р. напередодні німецької окупації. Якщо припустити, що ліричний суб’єкт поезії і автор

у цьому випадку майже тотожні, то матимемо біографічний образок у ліриці: *“І танки йшли з заводу на платформи; / Зенітки збили, але свій літак, / Донбасівець (за браком уніформи) / Ішов на фронт, удягшись у піджак. / ... Лишилися там індустріальні клени, / Робочі клуби вицвілі й бліді. / Вже шоста осінь, як віднято в мене / Залізне місто, де я жив тоді”*). Розділ другий у “Повісті про Харків”, яка містить виразні автобіографічні мотиви, завершується ось таким повідомленням: *“На дев’ятий день війни Софія і Борис покинули Харків. Софія поїхала до свого приморського Бердянська, а Борис на Донбас”* [20, с. 128]. Лаконічними, але виразними і промовистими деталями щодо останніх днів радянської влади в Краматорську (північна Донецчина) починається і наступний, третій розділ: *“Над соціалістичним Донбасом стоїть монументальна осінь. Дні здебільшого хмарні, над високими заводськими димарями без початку і кінця пропливають цинкові хмари. В ясні дні над Краматорськом високо-високо з’являється німецький літак. Він, як метелик, виблискує на дистильованій блакиті неба. Наші зенітки починають обстріл ворожого літака. Круг нього проступають і більшають клубки диму. Люди задирють голови, хтось каже: “Фотографує місцевість”*.

Такий настрій, що ось-ось буде кинута заклик: *“Рятуйтеся, хто як може!”* Наша армія дали “заманює” німців углуб країни. Борис бачив перших евакуйованих. <...> Німецькі літаки знову летять до залізобетонного серця Донбасу. Їхній гуркіт наганяє страх. Міське населення зриває качани колгоспної кукурудзи і лантухами на плечах транспортує їх додому” [20, с. 129–130].

Згодом Л. Лиман перебирається до Львова. Друкується в газетах “Львівські вісті”, “Краківські вісті”, у журналах “Наші дні”, “Золотий перстень” [15]. У Львові близько знайомиться зі знайомими літераторами Є. Маланюком і М. Орестом. Про особливий і навіть дещо специфічний пієтет Лимана до Є. Маланюка не без іронії згадував у мемуарах Ю. Шевельов [32, с. 104–105]. А ще значно раніше, 1947 р., він писав у листі до Ю. Лавріненка, принагідно згадуючи Л. Лимана та даючи буквально нищівну характеристику Є. Маланюкові: “Він може полонити феєрверком цікавих фраз, але він розклався як людина цілком, перетворившись на паразита: те, що він, наприклад, систематично забираючи всі продукти в Лимана, довів хлопця до злісного недокрів’я, – це тільки один з деталей його теперішньої життєвої системи” [39, с. 84]. Згаданий Шерехом у листі Лиман виглядає як людина, що здатна пожертвувати влас-

ним фізичним життям заради іншого. Цікавий, погодьмося, штрих до портрета письменника. Зрештою, і до портрета Є. Маланюка так само.

Наприкінці війни письменник емігрує до Німеччини, де перебуває в таборах для інтернованих. Тут він разом із поетом Л. Полтавою виявляється безпосередньо причетним до ідеї створення МУРу й урятування українських шрифтів із друкарні журналу “Дозвілля” й газети “Земля” (м. Пляуен). Складно насправді переоцінити цю “акцію” двох сміливців, бо йдеться про вможливлення українського друку в умовах Німеччини другої половини 1940-х рр. Ось як про цю воістину доленосну для української еміграційної літератури подію згадує Ю. Шевельов: “Баварські друкарні не мали українських шрифтів. Найближча друкарня такого типу була в Пляуені, та, що друкувала “Дозвілля”. Коли стало відомо, що Пляуен, як і вся Саксонія, передається росіянам, Полтава й Лиман вирішили зробити наскок на пляуенську друкарню й привезти шрифти до Регенсбургу. Знайшовся вантажний автомобіль, що його водій погодився на цю операцію. Зроблено це не без ризику: година наскоку припала на той час, коли американців у місті вже не було і от от мали ввійти радянські частини – те, що німці називали “годиною нуля”. Це була авантюра, і вона вдалася: скриню з шрифтами привезено до Регенсбургу, підвалина під розвиток літератури була закладена. Можна було ставити пам’ятник двом героям” [32, с. 56; див. про це також: 33, с. 297; 35; 36]. Ну а за те, що шрифти потрапили в загребущі руки політика і журналіста С. Довгаля, ані Лиман, ані Полтава відповідальності вже не несуть. Утім, і в цьому прикрому випадку саме ці двоє молодих поетів з метою врятувати культурну ситуацію запропонували старшим товаришам створити літературну організацію. Тож, Л. Лиман виступає як повноправний фундатор (див. [33, с. 306]) МУРу й співробітник кількох газет і журналів, а саме: був мовним редактором у газеті “Українські вісті” (Новий Ульм); разом із Л. Полтавою видавав дитячий журнал “Школяр” (див. [31]); публікувався в “Альманасі МУРу” й у інших виданнях: “Світання”, “Арка”, “Неділя”, “Україна і Світ”. А ще Л. Лиман спричинився й до постановки самих мемуарів Ю. Шевельова, з яких і сьогодні черпаємо безцінну інформацію: “Щоденні проблеми видання творів і журналів, ущерблені особистих самолюбств, обговорення творів і так далі, без кінця. Було цього всього кожного дня так багато, що проникливий у своїй стриманості Леонід Лиман одного дня подарував мені величезний зошит у твердій оправі, щоб я, мовляв, записував усі “події”, себто розмови й зустрічі” [32, с. 60].

Ще кілька промовистих свідчень про Л. Лимана, зафіксованих для історії Шевельовим: “Він був добровільним джурою Маланюка. Але поза тим був він і виразною особистістю, і про це тепер кілька слів, хоч знав я його не так близько, дарма що довго, коло сорока п’ятьох років. Коли засновано МУР, йому було 23 роки, коли я попрощався в Європі з ним – 26. У цьому віці інші молоді поети опублікували збірку, а то й кілька. Не він. За рік існування “Арки” він умістив лише чотири поезії, хоч добре знав редактора (тобто самого Ю. Шевельова. – О. С.), і можна було легко скористатися з цього знайомства. Точніше – три, добірку і одну. І ті редактор мусів виканючувати. Уже тоді він написав свою прозу – “Повість про Харків”, я читав її в рукописі, один уривок умістив у журналі (цілість була занадто довга, щоб подати її як є). Він привіз рукопис до Америки, але не робив ніяких спроб твір видати. Коли я став редактором “Сучасності” і хотів вмістити повість там, він спершу відмовився, після довготривалих, виснажливих умовлянь, з мого боку, і відмовлянь, з його, я буквально вициганив рукопис, і повість побачила світ у “Сучасності” 1979 р. Понад сорок років автор тримав повість у рукописі, не роблячи жадної спроби десь її опублікувати. Це була інерція – був стимул написати, але повна байдужість до написаного. Можна сказати більше – це було *taedium vitae*. Не знаю, коли це почалося, але в усякому випадку перед нашою першою зустріччю” [32, с. 216 – 217]. Шевельов відзначив цікаву й характерну рису Лимана – його пролонговане небажання повноцінно інтегруватися в американський світ, до якого письменник прибув 1949 р., осівши в Нью-Йорку й мешкаючи в горішньому приміщенні ВУАН: “Не один рік він прожив у Німеччині, але я не пригадую, щоб я зустрів його десь у театрі, в музеї, на виставці. У роки розсіяння еміграції якісь вітри занесли його до Нью-Йорку, де він провів десятки років, але так само остеронь від культурного життя міста. І без будь-якого зацікавлення цим життям. Але за українським життям він слідував, і на українських вечорах і доповідях він був самотнім, але частим гостем. Так само він любив порпатися в бібліотеках. У ті роки, коли ми мало звертали уваги на життя в Україні, він пильно стежив за радянською пресою. У бібліотеці він любив розшукувати забуті або незнані, особисті, часто комічні аспекти людської поведінки. Ті аспекти, ті деталі, яких, може, й сама людина не помічає, ані її довкілля, але які несподівано показують ту людину з несподіваного ракурсу. Дещо з цього, викраденого з небуття або забуття, добра він використовував у своїх скриптах для радіо (це був його заробіток на життя). Але там він не мав повної

волі, мусів пристосовуватися до вимог ідеології й розміру, і це його не задовольняло. Тоді він почав видавати газетку, сказати б, мінігазетку, мініформату, з інформаціями й коментарем життя на Україні. Назвав він цю мініатюрну газетку “Notatnyk”, і був він у ній сам один усім, від автора й редактора до кольпортера. Я мав враження, що його критерієм було не важливість факту, а незвичайний вгляд у більш-менш загальновідоме. Це був своєрідний газетний імпресіонізм, стиль, рідкісний у журналістиці. Суворой, раціональній критики цей добір і це оформлення матеріалу, напевне, не витримали б, але декому це подобалося. Якихось читачів цей персональний нотатник мав. Скільки їх було, я не знаю, але думаю, що не багато. Кошти на це видання були малі, адже мало не все робив він сам, але я сумніваюся, чи вони поверталися. Свого видання він нікому не накидав, не накидав і мені, і я його не читав. Коли хтось йому вказував на химерність видання, він не погоджувався, стверджував свою незгоду, але не доводив, що має рацію, радше гірко посміхався й відходив” [32, с. 217–218].

Зі спогадів Шевельова про Л. Лимана постає зрима й рельєфна постать людини відверто незвичайної; української людини, яка навіть мінімально не захотіла розчинитися в американському світі, дбаючи про свою, може, незначну, але добре помітну автономію та суверенність. У межах можливого, звісно. Рівно остільки, оскільки світ української еміграції дозволяв це йому, надаючи механізми фізичного виживання та, що було для Лимана не менш вагомим, духовної незалежності. Лиман є одним із тих, хто вже ніколи не загубиться в сірому байдужому натовпі американців. У цьому полягає унікальність його особистості, в цьому, можливо, варто почути його заповіт прийдешнім поколінням. Виявляється, можна і в умовах галасливого, комерціалізованого Нью-Йорка залишитися живим і самодостатнім, обравши при тому роль *маленької* людини, однієї з тих, про кого писав у щемливій і пронизливій поезії “Люди”, датованій 1950-м, а значить, написаній уже в США. Кожному вільно відчувати, як ця маленька людина виростає в *людину*, не користуючись жодними котурнами. Але передаю знову слово Ю. Шевельову, літописцеві та свідку життя Л. Лимана: “Так він не завоював собі місця в інтелектуальному житті української еміграції, не кажучи вже про світ німецький, а потім американський, які лишилися цілком поза засягом його впливу, навіть наміру впливати. Так і в житті він забезпечив собі якийсь мінімум існування, але не більше. Його примістили в будинку нью-йоркської Української Академії, але на ролі двірника. Він дістав кімнатку на третьому

поверсі під дахом, літом нестерпно гарячу, його обов'язком було пильнувати будинка, зчищати взимку сніг з прилеглого пішоходу, виправляти легкі ушкодження, кликати фахових робітників на поважніші направлення. У цій кімнаті він жив багато років, але вона лишалася такою ж необжитою, якою була б, якби він там зупинився на один день. Він мав свою манеру говорити, з м'яким польтавським *л*, з притаманною йому трохи співучою інтонацією, яка, стверджуючи щось, водночас ніби питала, – а чи воно так? Часом він міг бути впертим і навіть задержуватим, але я ніколи не бачив його нечесним або крутім” [32, с. 219].

Крім того, що батько Лимана був репресований і, напевно, загинув, про родину більше нічого не відомо. Ю. Шевельов у мемуарах згадував, що той ніколи не ділився спогадами про свій рід. Також Шевельов припустив, що письменник має когось із предків німецького походження, а відтак прізвище може бути так само німецького походження. Натомість І. Качуровський нещодавно ставив під сумнів автентичність (справжність) прізвища Лимана, натякаючи, що це *псевдонім*. Сумна історія з ненаписаною досі біографією письменника має й такий, без перебільшення, яскравий пуант: наявні на сьогодні українські джерела одноголосно вказують роком його смерті 2004-й [15; див. також: 23, с. 159]. Тим часом ми звернули увагу на іншу дату, а саме – на 2003-й як рік смерті Лимана, який указав в “Українському журналі” М.-Р. Стех [27, с. 58]. Звернувшись до відомого канадського українця з проханням пояснити, чому вказана саме така дата й чи не є це друкарською помилкою, ми отримали доволі цікаву відповідь. Ось уривок із листа М.-Р. Стеха, не довіряти якому не маємо жодних підстав: “Дата смерті Лимана, яку я отримав від Тамари Скрипки з УВАНу, яка, за її словами, була при Лиманові, коли він помирив: 31 жовтня 2003. Таку дату я поставив на англomовну Енциклопедію в Інтернеті. На сайті УВАНу, де Лиман жив і помер, теж є 2003 (http://uvan.us/?page_id=50). Отже, гадаю, що всі інші сайти мають помилкову дату” [28]. Чи може таке бути? – питає у листі до Ю. Лавріненка І. Костецький приблизно за таких же умов і дбаючи виключно про національну культуру. Виявляється, – може. Але мусимо виправляти рукотворні помилки, поготів, коли йдеться про зовсім близькі в часі події та факти.

Серед іншої лаконічної інформації про Лимана згадують про його участь у діяльності Об'єднання Українських Письменників “Слово” в Нью-Йорку. Тим часом, це була не просто “участь”, а праця в складі правління структури, що засвідчують принаймні два документи.

У листі до Ю. Лавріненка І. Костецький, зокрема, писав: “Льоня Лиман надіслав статут “Слова” на предмет прийняття в дійсні члени мене і в почесні гості Єлисавети Адольфівни. Чи це не помилка? Я підписав на всякий випадок статут і відсилаю йому, але прошу контролювати. Якщо так, то дякую” [12, с. 123]. А Ю. Лавріненко у відповідь заспокоїв свого адресата, повідомивши, що “Льоня Лиман посилав тобі і Єлисаветі Адольфівні не від себе, а від управи «Слова»” [13, с. 124]. Варто також звернути увагу на інтимну форму імени Лимана, що нею послуговуються між собою обидва письменники. Цією ж формою – “Льоня Лиман” – двічі у своїх мемуарах скористався і Б. Бойчук [2, с. 43, 45]. Це може свідчити про непідробну любов до письменника з боку доволі різних людей із середовища української еміграції. І. Качуровський зауважив в інтерв'ю з Теодозією Зарівною, що ніхто на еміграції так ніколи і не дізнався справжнього прізвища Лимана: “... Був такий (може, знаєте) Леонід Лиман, викликав захоплення авторів, які непримиренні були в поглядах мистецьких, а от у погляді на нього поєдналися. Але то несправжнє прізвище. Ніхто не знає його прізвища, знають лише, що з Полтавщини. Отже, його схвалили і професор Державин, і Юрій Лавріненко. Два рядки, в яких весь жах війни: “Всю ніч зривав безсмертники в саду безумний привид втраченого сина”. Він потім перейшов на прозу, на журналістику – і нічого. На тому скінчилося. Десятка зо три, може, поезій, більше ні” [3]. Щодо прізвища Лимана, то воно, в певному сенсі, таки викликає підозру: чи не псевдонім? Однак лінгвіст Ю. Шевельов у своїх мемуарах висловив припущення, що прізвище письменника може бути німецького походження: “До характеристики його не-буття (або поза-світом-буття) додаю ще, що він ніколи не розповідав про свій рід. Я мав з років МУРу безліч фот, людей у найрізноманітніших конфігураціях і групах. Але на жадному я не знаходжу його. Чи його не кликали? Чи він сам унікав? Не виключаю, що хтось із його предків був німецького роду. І його прізвище могло б вестися з німецької мови. І його обличчя, особливо тепер, коли ми обидва постаріли, разюче схоже на моє. Часом я гляну на себе в дзеркало, і мені здається, що це не я, а отой, як він сказав би, Льиман” [32, с. 220].

Геніяльність, що випростується з простоти й щирости ліричного вислову Л. Лимана, – це перше, що спадає на думку при взаємненні з ліричними творами цього письменника. Ю. Шевельов у своїх спогадах наводить цікаву думку В. Петрова щодо специфіки обдарування й творчої природи Л. Лимана: “Домонтович якось кинув фразу про те, що Лиман – геній. Домонтович мав свою теорію геніяльності. Для нього

генієм був той, хто творить інтуїтивно, не усвідомлюючи сам, що він робить і що виходить з-під його пера. Геній не мусів мати розум, не мусів плянувати, що він створить. Як бджола, що будує стільники, він не знав наперед, що він збудує. Виходила річ досконала або близька досконалості, але не тому, що він такий склав плян, а тому, що так “вийшло”. З погляду Домонтовича, інтелект тільки перешкоджав би творчості «генія» [32, с. 219]. Швидше за все, раціоналіст В. Петров не менш інтуїтивно відчув і логічно висловив те невлікове, що й визнає всім помітну досконалість поезій Лимана. У контексті наведеної авторитетної думки вже спокійніше сприймаються й інші міркування Ю. Шевельова, позначені холодною безпристрасністю тверезого спостерігача-науковця: “Ні, Лиман не мав ні систематичної освіти, ні систематичного розуму. Хоч він зовсім не був дурний, але часто справляв враження трохи юродивого, з мозком, поверненим не так, як у “нормальних” людей. Справа в тому, думаю я сьогодні, що його інтуїція далеко випереджала те, що традиційно вважається за розум. Тут лежав корінь його успіхів, тут коренилася й його непристосованість до життя. Портрет молодого покоління сталінського хову в його “Повісті про Харків” – може, найкращий портрет людини цієї генерації, але він занадто інтуїтивний, щоб можна було з нього зробити соціологічний модель. Повість, мабуть, і досі б лежала серед його особистих паперів, якби я не витяг її з занедбання. Але, навіть видана, вона не знайшла розголосу, ба навіть просто уваги. Лиман міг бути добрим, міг бути злим, але, яким би він не був, йому бракувало сили самоствердження, бажання і вміння боротися за своє місце на планеті. Він спробував мати про різні явища, про різних людей свою думку, часто слушну, але не посідав сили розумового переконання, щоб утвердити цю оцінку. Інтуїції вистачало, щоб виробити свій погляд на явища, але цей погляд, не підкріплений доказами розуму, не був достатній, щоб приєднати спільників. Бракувало й сили волі” [32, с. 218].

В. Державин, попри те, що завше щиро обурювався МУРівськими критиками, “що не вагаються кидатись безвідповідальними компліментами, на зразок «геніальности Тодоса Осьмачки»” [5, с. 64], свою власну статтю про поезію і прозу Л. Лимана розпочинає твердженням, що його “творчість позначена певними рисами геніальности” [6, с. 244]. І далі, за своєю сталою звичкою, бачить у віршах поета не що інше, як неодмінний *неокласицизм* (як і в усіх інших поетів, чиї твори смакують цьому критикові): “Його вірші, що є вільні найменшого псевдобарокового або псевдо-експресіоністичного бомбасту, від-

значаються не самою лише класично-стилою елеганцією стилю, а й зрілим умінням гостро й виразно характеризувати нюанси й оберто-ни емоцій” [6, с. 244]. Твердження критика про непричетність поетичної творчості Лимана до поетики експресіонізму є, як мінімум, дискусійним. Хоча критик і дав поетові кілька влучних характеристик, густо ілюструючи їх цитатами віршів із періодики другої половини 1940-х – початку 1950-х рр.: “Лірика Лимана опанувала найсокровенніше мистецтво слова – мистецтво викликати гідні артизму почуття, не називаючи їх і не описуючи, а безпосередньо навіваючи через прецизні й зовнішньо тверезі образи” [6, с. 245]. Критик слушно говорить: “Такі лапідарні і разом з тим максимально, сказати б, “евокативні” образи – образи, що викликають своєю свіжістю й поетичною переконливістю цілі комплекси інтелектуальних переживань – складають, мабуть, найхарактеристичнішу властивість Лиманової поетики і вирівнюють кожен його твір з-поміж еної кількості складених різними авторами на більш-менш подібні теми” [6, с. 245–246]. Поетика Лимана характеризується ощадливістю та майже аскетичною суворістю у використанні тропів. І це одразу впадає в око, викликаючи симультанні асоціації з поетичною творчістю Євгена Плужника. В. Державин указує на найбільш характерний для поета троп та вдало добирає приклад: “Визначне місце посідає в образності Л. Лимана т. зв. персоніфікація (уособлення), що однаково надає вольової динаміки і явищам мертвої природи, і поетичним абстракціям, і то скрізь із максимальною концентрацією чіткого й прецизного, стилістично справді клясичного вислову:

*Здіймаються над берегом Сули,
хотять воскреснути іржаві стіни,
та губляться дороги, що лягли
через усі століття України.
І виростає із отих століть
і землю четвертує непокора...*

<...> Особливо часто персоніфікація або взагалі конкретна образність поширюються в поезії Лимановій на ідею та явища часу: “як черепахи, деє повзуть віки”; “як білі квіти, виростають дні і відпливають, кинуті на воду” ; «на березі Чорного моря, як хвилі, хлюпочуть віки» [6, с. 246–247]. І все той же Державин відзначив уперше “схильність поета до т. зв. “пуанту” наприкінці вірша – до спеціально учудненого й дещо парадоксального вислову, що він не лише становить новий мотив там, де читач радше сподівається повільного замирання вже вичерпаної тематики, але й ретроспективно освітлює, мов наново, цілий попередній виклад” [6, с. 247]. Справді, цей прийом спостерігається в багатьох віршах. Окрім прикладів критика

(з поезій “Пейзаж” і “У парку”) можна наводити й інші; так, у поезії “Ставки” (1952), коли мотив пізньоосінніх, затихаючих у чеканні зими ставків, із їх першим снігом, що тане в воді, видається вже вичерпаним у перших двох строфах, він знаходить своє “відродження” або ж із новою силою реактуалізується в третій строфі: *“Прийде літо – пектиме жалом, / Стануть кісткою в горлі віки. / І далеко в ставках тавром / Відіб’ються чужі літаки”*. Або в іншому творі, де в останній третій строфі відпочинок для втомлених працею людей парадоксально порівнюється зі смертю: *“Вже н’ята година за чверть, / І праця закінчиться всюди, / Щоб вічно змарнілі, як смерть, / Спочили маленькі люди”* (“Люди”, 1950). Смерть, сама по собі, – за своєю природою, – ніколи не втрачає актуальності в людській свідомості, тож здатна неабияк “пожваввити” цей спадаючий мотив утоми й видимої байдужості.

В. Державин відзначає в ліриці Лимана вагому, на його думку, національну та особисту гідність, ілюструючи цю рису поета коротким віршем без назви *“Колумбія”, і голуби, і хмари...* (1947). І це справді вагома риса поетичного мислення та висловлювання поета. Окрім вираження людської гідності української людини, яка перебуває в надмір складних повоєнних умовах еміграції середини ХХ ст., є в цих аскетичних рядках ще й певний аристократизм духу, чітко прив’язаний до далекої малої батьківщини, а значить, до свого скромного українського народу:

*“Колумбія”, і голуби, і хмари.
І ти виходиш на шумний перфон,
Де ждуть свого не шельми, не корсафи,
А сірі бюргери, утиснені в закон.*

*Лишилися недокурки і трави,
Лягли імперії під звалищами стін.
І з іменем далекої Полтави
Ти входиш гордо в брами цих країн.*

Критик слушно відкидає всі можливі звинувачення поета в песимізмі (чи радше фаталізмі), який міг би вчутися читачеві. У випадку з поезією Лимана маємо, швидше за все, зразок виняткового стоїцизму людини, переадресований ліричному суб’єктові, чий погляд на світ ми бачимо і чий спокійний, витриманий голос чуємо. Ці погляд і голос із більшості поезій Лимана чи не передовсім позначені тверезістю й чітким усвідомленням невідворотності того, що відбулося зі світом упродовж 1939–1945 років: “З приводу подібних мотивів легко закидати поетові песимізм, розчарування, резигнацію тощо. Занадто легко – бо невірнo. Л. Лиман належить до тих виняткових натур, до тих духових аристократів,

які не потішають себе надіями, бо цих останніх зовсім не потребують: вони думають і діють так, а не інакше, не через те, що того чи того сподіваються, не заради тих чи тих матеріальних або й духових осягів, а за внутрішнім етичним законом, що його весь хід світової історії замінити не спроможен. Хто так відчуває й мислить, є неприступним ні для якої пропаганди, і сам, очевидно, пропагандою займатись не повинен; бо його завдання – творення найвищих духових вартостей, моральне, ідейне й артистичне збагачування нації, а не розподіл уже наявних багатств. Належність до духової еліти багато до чого зобов’язує, в тому числі і до цілковитої свідомості власної вищості” [6, с. 250]. Ще раніше, в широко відомій оглядовій статті “Три роки літературного життя на еміграції” (1948) В. Державин писав про Л. Лимана: “До класицизму дедалі більше наближається надзвичайно своєрідний і витончений Леонід Лиман – наша найкраща надія серед молодшої генерації поетів. Вірші Л. Лимана скрізь відзначаються не самою лише класичною елеганцією стилю, а й зрілим умінням стисло і виразно характеризувати відтінки і напівтони почуттів – однаково, чи йдеться про конвульсійну психіку минулої війни, чи про внутрішній неспокій сьогоденної доби, коли “затихли вже усі материки”, “і падає до поржавілих брам упертим реготом октябрське свято”. Поет опанував найсокровенніше мистецтво слова – здібність викликати ліричні емоції, не називаючи й не розповідаючи, а безпосередньо навіваючи їх через об’єктивні й зовнішньо тверезі образи” [7, с. 347].

Привертає увагу все-присутність ліричного суб’єкта Лимана. Ця все-присутність свідчить про відповідальність мистця перед усім-усеньким світом. А це, своєю чергою, уможливає розглядати його поетичний доробок у парадигмі екзистенціалізму й експресіонізму. Тому дещо дивним видається той факт, що О. Астаф’єв у своїй невеличкій, але доволі ґрунтовній розвідці “Поетичні системи українського зарубіжжя”, по суті, оминув розгляд поезій Л. Лимана, згадавши його лише в частині висновків і визначивши за поетом місце в системі символізму, який дослідник кваліфікує як “референтний (адресно-комунікативний)”, один із трьох “синхронно-діахронних дискретних станів” поезії [1, с. 61]. Серед поетів, поруч із якими згаданий Л. Лиман, окрім М. Ореста, О. Стефановича й В. Гаврилюка, фігурує, зокрема, графоман О. Бабій, на вірші якого в часи МУРу (1946 р., якщо точно) Л. Лиман написав негативну рецензію. Ю. Шевельов у мемуарах докладно розповідає про різні аспекти діяльності МУРу, не минаючи й найдрібніших, якот кадрової політики в найменших нюансах: “За

залучення до МУРу Олеся Бабія відповідальність я поділяю з Миколою Шлемкевичем. <...> На жаль, він видав найменше дві збірочки поезій. Правда, в справі МУРівські він не втручався, а ми його ніхто не питав. Він був членом тільки на папері. <...> Я вже знав тоді, що Леонід Лиман написав рецензію на його вірші і цікавився, як Бабій поставиться до неї – з байдужістю череваня чи з обуренням ображеного майстра поезії. Збігло трохи часу, рецензія була опублікована, а я знов випадково зустрівся з Бабієм. Зустрів він мене дуже привітно і щиро. Я сам навів розмову на Лиманову рецензію. Тут він увесь закипів і з енергією, властивою пікнікам-гладунам, накинувся на мене. Він розуміє поважну критику, так, з доказами. Але це... Невже він сам не розуміє, що зайці не можуть філософувати? Хіба мало в літературі зайців-філософів? Ні, я не повинен був цього друкувати. Тепер він подарує мені свою книжку, і тепер я мушу написати рецензію. Я не противився, але не написав. Він прожив ще з тридцять років і помер непомітно. Ледве чи хто тепер знає його писання” [32, с. 120]. Коли ж у першому зошиті МУРу з’явився лист І. Костецького з критичними коментарями щодо Бабієвої книжки, інша *напівписьменна людина* з МУРу, О. Грицай, кваліфікував ці справедливі зауваження як “автодафе комаря” [32, с. 122]. Як видно з цього прикладу, суто психологічно й етико-естетично Л. Лиман значно ближче перебував до рафінованого модерніста І. Костецького, аніж до неонародників О. Бабія з О. Грицаєм. Тож викликає деякий подив і внесення О. Бабія до умовної групи поетів, у якій не лише віртуозний Л. Лиман, але й такі обдаровані й фахово-витончені поети-віртуози, як М. Орест і О. Стефанович.

Але зовсім уже неможливо погодитись із залученням творів Лимана для ілюстрації поетичного символізму в українській поезії еміграції. Говорючи про поетів, названих ним *символістами*, О. Астаф’єв слушно зауважує, що “істотний момент їхньої поетики християнські мотиви і символи. В ній можна вирізнити дві тенденції використання християнських джерел: 1) топоси, що виражають однозначний релігійний ідеалістичний світогляд, повну віру в Бога як батька і творця всесвіту, головні християнські чесноти і 2) індивідуально перетрактовані представниками “нового мистецтва” топоси, змісти, образи, мотиви й символи Нового Заповіту” [1, с. 17]. Так-от цілком очевидно, що *нічого подібного* в поезіях Лимана не спостерігається. Візьмімо, наприклад, мало відому сьогодні поезію “В парку” (з часів МУРівської “Арки”, 1948), яку в повному обсязі наводить у мемуарах Ю. Шевельов, кваліфікуючи її як “дуже характеристичну”:

*Крім парку, не підеш тепер нікуди,
(Став поїзд чомусь в Інгольштадті).
На паливо листя згрібали люди:
Буде тепло в чийсь кімнаті.*

*Щастя приватне. Тут лавка, потік,
“Прострілене серце”. Погорду
Зберігши, провірив старий чоловік
Порожню коробку “Oldgold”-у.*

*Не птиці, а діти ударили в дзвін,
Збігаючи з довгого валу.
І парк самотнів. І нагадував він
Останню сторінку журналу.*

Тут-таки, під наведеною в якості “характеристичного” прикладу поезією, Шевельов залишає свій коментар: “Вишукана рима, увага до деталю, уміння за деталем бачити інше – це не шедевр, але це справжня поезія, а це вже багато” [32, с. 217]. До цієї поезії, за мотивами й суто інтонаційно, є дуже близькою поезія “Пейзаж” (1950):

*Позавчора тут ями були
(Ця планета утратила скарби).
На вагонах німецькі орли
Виглядають з-під сірої фарби.
Розірвав хтось халат на стіні,
Перекопано ровом алеї...*

*Із-за рогу назустріч мені
Наближаються два фарисеї.*

Чи в цій поезії помітні хоч би щонайменші риси й прикмети поетики символізму? Питання майже риторичне, бо ці риси не знаходяться навіть за умови прискіпливих пошуків. Натомість густо звучить мотив відчуження – типовий експресіоністичний та екзистенційний мотив, пов’язаний із симультанністю виражень глибинних людських осяянь і безпосередніми вказівками на ескапізм, виражаючи передовсім “страх непристосованої свідомості” (див. [4; 24; 25; 30]).

Наразі в контексті творчості Л. Лимана значно серйозніше сприймається напівсерйозний історико-літературний термін-містифікація В. Єшкілева на позначення існування в сучасному актуальному гуманітарному просторі *Харківсько-Донецького літературного альянсу* [11]. Тим більше, що і Ю. Шерех у статті-післямові до “Повісти про Харків” писав: “...Російський капітал вкупі з французьким і бельгійським розбудовує Донбас. Харків стає воротами Донбасу” [38, с. 479]. Іншим разом він, окреслюючи сумну ситуацію в українській радянській літературі, так само не забуває про “східні” топоси національної культури: “Література українська цілком перейшла на стан захалавної, і поети й

критики гордовито мовчать у шахтах Донбасу і тюрмах Мордовії і інших незліченних “колоніях” за дротами” [37, с. 345]. У цій статті Шереха Лиман згаданий серед інших як один із логічних і необхідних попередників найталановитіших письменників-шістдесятників: “І тут знов попередниками Голобородька й Калинця, Василя Стуса й Олеся Бердника були Тодось Осьмачка, Ігор Костецький, Василь Барка, Леонід Лиман і перші виклики нью-йоркської групи поетів, коли вона ще була групоподібною. І тут ствердилася єдність літературного процесу дома і поза домом, і знов першими пробоевиками були письменники еміграції” [37, с. 348]. Варто звернути пильнішу увагу на короткий письменницький ряд, у який авторитетний критик не забув уписати Л. Лимана, визнаючи тим самим його незаперечний талант. І це суттєво підважує думку І. Качуровського, висловлену в інтерв’ю (див. [3]), про короткочасність і нетривкість вияву яскравого таланту Лимана. Водночас визнаний інтелектуал І. Качуровський порівнює Л. Лимана не з ким-небудь, а з Артюром Рембо й Павлом Тичиною. Б. Бойчук також не забув згадати Л. Лимана в ще коротшому переліку літературних авторитетів 1955 р., і так само – зі зменшувальною формою імені: “Ми зустрілися з літературними богами – Євгеном Маланюком, Юрієм Лавріненком, Льонею Лиманом і ще з кимсь. Ми читали свої твори (Юрій Тарнавський, Роман Лисняк, Леся Храплива і я), а боги хитали головами, але не захоплювалися” [2, с. 43]. І це при тому, що Л. Лимана в цих спогадах довголітнього нью-йоркця, фактично, немає і то з простої причини: між ними не було якогось окремого особистого взаємнення.

Судячи з усього й передовсім уважно вдивляючись у поезію й прозу письменника, український читач ще повернеться до Л. Лимана. Його проста і впевнена постать, як сказав би В. Стус, *людини-добродія* притягує якимось раціонально не вповні збагненим чином: “Він любив поговорити з людьми, коли хтось приїздив до Нью-Йорку як гість Академії і того відвідувача приміщували на ніч, він не розглядав цього як небажане порушення його приватності, він був радий і радо перекидався словом із гостем, але я не пригадую, щоб він мав якогось сталого друга. Хоч таке й могло бути, бо він не належав до таких, що люблять оповідати про себе. Не був він послідовним сковородинцем, не заперечував світ у принципі, але свідомо чи несвідомо стояв осторонь злоби дня й людей. Цікавився ними, приглядався до них, давав кожному свою на інтуїції збудовану оцінку, але не приймав їх до свого внутрішнього світу. Чи він писав вірші або прозу в свої нью-йоркські роки? Думаю, що ні,

але хто знає, може... Йому треба було б свого джури, що доглядав би його й непомітно підштовхував на дію, на писання, на перетоплення інтуїтивних суджень на розумово доказові. Але такого джури не було, бо еміграція навколо нього занадто гонилася за минушими вартостями. Але навіть якби такий джура знайшовся, чи міг би його Льоня Лиман прийняти? Мабуть, ні, не в його характері це було б. Свою пасивність, своє перебування осторонь він ніс у собі. І, кінець-кінцем, я не знаю, чи він був нещасливим, бувши тим, чим він був, – себто – в ідеалі – нічим. Принаймні так – для інших” [32, с. 219–220].

Література

1. Астаф’єв, О. Поетичні системи українського зарубіжжя [Текст] / О. Астаф’єв. – К.: Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, 2005. – 64 с.
2. Бойчук, Б. Споми́ни з біографії [Текст] / Б. Бойчук. – К.: Факт, 2003. – 200 с.
3. Висока школа Ігоря Качуровського: Інтерв’ю Теодозії Зарівни з Ігорем Качуровським [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/314539>
4. Гаврилів, Т. Експресіонізм: страх непристосованої свідомості [Текст] / Т. Гаврилів // Експресіонізм: Збірник наукових праць / Упоряд. Т. Гаврилів. – Львів: ВНТЛ Класика, 2002. – С. 72–92.
5. Державин, В. Національна література як мистецтво (Мистецька мета і метода національної літератури) [Текст] / В. Державин // Державин В. Література і літературознавство: Вибрані теоретичні та літературно-критичні праці. – Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет, 2005. – С. 54–66.
6. Державин, В. Поезія і проза Леоніда Лимана [Текст] / В. Державин // Державин В. Література і літературознавство: Вибрані теоретичні та літературно-критичні праці. – Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет, 2005. – С. 244–256.
7. Державин, В. Три роки літературного життя на еміграції [Текст] / В. Державин // Державин В. Література і літературознавство: Вибрані теоретичні та літературно-критичні праці. – Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет, 2005. – С. 334–350.
8. Доценко, Р. Поезія “на відстані душі” [Текст] / В. Доценко // Сучасність. – 2000. – Ч. 7–8. – С. 54–57.
9. Доценко, Р. Поезія на відстані душі [Текст] / В. Доценко // Кур’єр Кривбасу. – 2002. – № 151 (червень). – С. 165–166.
10. Доценко, Р. Леонід Лиман зблизька і далеко [Текст] / В. Доценко // Лиман Л. Пам’ять: Поезія і проза / Упоряд., передм., прим. Р. Доценка. – К.: ПВП “Задруга”, 2002. – С. 5–18.
11. Єшкілев, В. Харківсько-Донецький Літературний Альянс [Електронний ресурс] / В. Єшкілев. – Режим доступу: МУЕАЛ – 2: www.ji-magazine.lviv.ua

12. Костецький, І. Лист до Юрія Лавріненка від 21.10.1958 [Текст] / Ігор Костецький // Київська Русь. – 2008. – Кн. 8. – С. 122–124.
13. Лавріненко, Ю. Лист до І. Костецького [Текст] / Юрій Лавріненко // Київська Русь. – 2008. – Кн. 8. – С. 124–125.
14. Леонід Лиман [Біографічна довідка й вибрані вірші] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://book-house.org/html/aieine_aiaaoueia3aniide.html
15. Лиман Леонід [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/w/index.php_%D0%9B4&oldid=5672115
16. Лиман, А. Повість про Харків [Текст] / А. Лиман // Сучасність. – 1979. – Ч. 9. – С. 23–40; Ч. 10. – С. 20–42; Ч. 11. – С. 86–103.
17. Лиман, А. “Минає час, минає тиха радість...”, “Коли старим із горем за плечима...”, Людині, Пам’яті О. Олеся, Ніч, “Зупинились і стали за браму...”, “«Колумбія», і голуби, і хмари...”, Ставки, “Впав минулого вічний тягар...”, “Як білі квіти, виростають дні...”: Вірші [Текст] / А. Лиман // Сучасність. – 2000. – Ч. 7–8. – С. 50–53.
18. Лиман, А. Перед прологом. “Півнеба видно у моїм вікні...”. Ніч. Без кінця [Поезії] [Текст] / А. Лиман // Українське слово: Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ століття: В 4-х кн.: Книга 3. – К.: Аконті, 2001. – С. 785–787.
19. Лиман, А. Дух України: [Поезії] [Текст] / А. Лиман // Кур’єр Кривбасу. – 2002. – № 151 (червень). – С. 167–170.
20. Лиман, А. Пам’ять: Поезія і проза [Текст] / А. Лиман / Упоряд., передм., прим. Р. Доценка. – К.: ПВП “Задруга”, 2002. – 160 с.
21. Лиман, А. Пам’ять: Поезія і проза [Аудіо-книга] / А. Лиман; читає Ігор Мурашко. – К.: Вид-во “Ніде не купиш”, 2010.
22. Лиман, А. Повість про Харків (фрагмент) [Текст] / А. Лиман // Український журнал [Прага]. – 2007. – № 11. – С. 58–60.
23. Лиман, А. Із творчого доробку: [Поезії] [Текст] / А. Лиман // Письменники української діаспори: Донбаський вимір: Навчальний посібник-хрестоматія / Упоряд. В. Просалова. – Донецьк: Східний видавничий дім, 2010. – С. 160–164.
24. Пестова, Н. Лирика немецкого экспрессионизма: Профили чужести: Монография [Текст] / Н. Пестова / Изд. 2-е, доп. и исправл. – Екатеринбург: Уральский государственный педагогический институт, 2002. – 463 с.
25. Рихло, П. Рецепція німецького експресіонізму в поетичній творчості Рози Ауслендер [Текст] / П. Рихло // Експресіонізм: Збірник наукових праць [Випуск 3] / Упорядник Т. Гаврилів. – Львів: Класика, 2005. – С. 116–130.
26. Слабошпицький, М. Загадка довгого мовчання. Леонід Лиман [Текст] / М. Слабошпицький // 25 поетів української діаспори: Антологія. – К.: Ярослав Вал, 2006. – С. 708–719.
27. Стех, М.-Р. Нереалізований Леонід Лиман [Текст] / М.-Р. Стех // Український журнал [Прага]. – 2007. – № 11. – С. 58.
28. Стех, М.-Р. Лист до Олега Солов’я від 16 листопада 2011 р. [Рукопис] / М.-Р. Стех // Приватний архів О. Солов’я (м. Донецьк).
29. Українська літературна енциклопедія: В п’яти томах. – К.: “Українська енциклопедія” імені М. П. Бажана, 1995. – Т. 3: К – Н. – 496 с.
30. Финкелстайн, С. Экзистенциализм и проблема отчуждения в американской литературе: Монография [Текст] / С. Финкелстайн / Пер. с англ. Э. Медниковой, предисловие А. Аникста. – М.: Прогресс, 1967. – 320 с.
31. Чередниченко, Д. Бо корінням у рідній землі [Електронний ресурс] / Д. Чередниченко. – Режим доступу: <http://abetka.ukrlife.org/poltava.html>
32. Шевельов, Ю. (Юрій Шерех). Я – мене – мені... (і довкруги): Спогади: В 2 т. [Текст] / Ю. Шевельов. – Том 2: В Європі. – Харків – Нью-Йорк: Видання часопису “Березіль” / Вид-во М. П. Коць, 2001. – 304 с.
33. Шерех, Ю. МУР і я в МУРі. Сторінки зі спогадів. Матеріали до історії української еміграційної літератури [Текст] / Ю. Шерех // Шерех Ю. Пороги і запоріжжя. Література. Мистецтво. Ідеології. Три томи. – Т. 2. – Харків: Фоліо, 1998. – С. 296–323.
34. Шерех, Ю. Юрій Шерех (1941–1956). Матеріали для біографії [Текст] / Ю. Шерех // Шерех Ю. Пороги і запоріжжя. Література. Мистецтво. Ідеології. Три томи. – Т. 1. – Харків: Фоліо, 1998. – С. 19–41.
35. Шерех, Ю. Стилї сучасної української літератури на еміграції [Текст] / Ю. Шерех // Шерех Ю. Пороги і запоріжжя. Література. Мистецтво. Ідеології. Три томи. – Т. 1. – Харків: Фоліо, 1998. – С. 161–195.
36. Шерех, Ю. Українська еміграційна література в Європі 1945–1949. Ретроспектива й перспектива [Текст] / Ю. Шерех // Шерех Ю. Пороги і запоріжжя. Література. Мистецтво. Ідеології. Три томи. – Т. 1. – Харків: Фоліо, 1998. – С. 196–235.
37. Шерех, Ю. Оглядаючись назад [Текст] / Ю. Шерех // Шерех Ю. Пороги і запоріжжя. Література. Мистецтво. Ідеології. Три томи. – Т. 1. – Харків: Фоліо, 1998. – С. 345–349.
38. Шерех, Ю. Четвертий Харків [Текст] / Ю. Шерех // Шерех Ю. Пороги і запоріжжя. Література. Мистецтво. Ідеології. Три томи. – Т. 1. – Харків: Фоліо, 1998. – С. 478–492.
39. Шерех, Ю. Лист до Ю. Лавріненка від 20.06.47 р. [Текст] / Ю. Шерех / Публікація і коментарі Тетяни Шестопадової // Слово і Час. – 2012. – № 9. – С. 83–85.
40. Щоденник Аркадія Любченка [Текст]. – Львів – Нью-Йорк: Видавництво М. П. Коць, 1999. – 384 с.
41. Lavra. Людина, якої ми не знали – Леонід Лиман [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://h.ua/story/77011/>

Oleh Solovey

UNKNOWN LEONID LYMAN

The article tells about the works by Leonid Lyman, a Ukrainian expatriate writer, and all the data of his biography that are known for today. At the core of the contemporaries' memoirs and the rare articles about Lyman's works an attempt of reconstructing the vital image of this poet and prose writer of the Ukrainian emigration is made.

Keywords: *emigration, expatriate writer, biography, lyric poetry, lyric motif, prose.*

Олег Соловей

НЕИЗВЕСТНЫЙ ЛЕОНИД ЛЫМАН

Статья посвящена творчеству Леонида Лымана, украинского писателя с эмиграции, и аккумулирует доступные сегодня сведения из его творческой и человеческой биографии. На материалах воспоминаний его современников и редких статей о творчестве писателя реконструируется целостный образ этого еще и сегодня по-настоящему не изученного поэта и прозаика украинской эмиграции.

Ключевые слова: *эмиграция, биография, лирика, лирический мотив, проза.*

Надійшла до редакції 15.10.2012 р.

